

Лекція 13.05.20., 20.05.20. Теорія екскурсії

Екскурсія – це цілеспрямований, наочний, запрограмований процес пізнання особистістю навколишнього світу. Побудований на поєднанні зорових, слухових та інших вражень. Екскурсія проходить під керівництвом кваліфікованого фахівця – екскурсовода. Особливість цього процесу полягає в тому, що він пов'язаний зі заздалегідь підібраними об'єктами, які являють собою основу для розкриття теми і вивчаються на місці їх знаходження. Екскурсія триває від 45хв до 1 доби.

Теорія екскурсійної справи - це сума наукових положень, що у основі управлінсько-організаційних заходів і виробничо-обслуговуючої діяльності з формування, просування, у продаж і надання послуг: організаційного, інформаційно-методичного і сервісного забезпечення задоволення потреб населення екскурсійному обслуговуванні - екскурсійної діяльності.

Екскурсознавство – галузь теоретичних знань, яка вивчає функціонально-діяльнісну сутність, методи моделювання, підготовки й проведення екскурсій; досліджує головні напрямки і зміст розвитку екскурсійної діяльності в конкретних просторово-часових умовах; визначає змістовно-методологічну сутність підготовки спеціалістів з екскурсійного обслуговування (екскурсоводів, методистів екскурсійної справи).

Екскурсознавство розглядає історію становлення та розвитку екскурсійної справи, виділяє її окремі етапи, зародження та діяльність різних шкіл та напрямів, сутності екскурсії, опрацювання питань екскурсійної методики, розробки екскурсійної тематики та підготовки кадрів екскурсійної галузі.

Інтенсивний розвиток екскурсійної теорії почалося в 70-х роках ХХ ст. Це пояснюється передачею екскурсійної справи профспілкам, які створили спеціалізований підрозділ – **Головне екскурсійне управління, Центральну науково-дослідну лабораторію з туризму та екскурсій і Центральні курси з навчання туристсько-екскурсійних працівників.**

Розвиток екскурсійної теорії пов'язаний також з розширенням екскурсійного обслуговування, зміною ролі екскурсії, тобто перетворенням її з форми відпочинку та розваги в невід'ємну частину ідейно-виховної та культурно-масової роботи з населенням. У екскурсії з'явилися нові функції, уточнилися ознаки, підвищився науковий рівень екскурсійних заходів, визначилися психолого-педагогічні основи екскурсійної пропаганди, більш цілеспрямовано став використовуватися принцип наочності, з'явилася нормативна методологія, зросли кадри організаторів, методистів і екскурсоводів.

Основи екскурсійної методики

Основи екскурсійної методики, розглядають прийоми, використовувані для підготовки і проведення екскурсій, їх роль реалізації функціонального і діяльного змісту екскурсій як типу рекреаційної діяльності, є невід'ємною складовою екскурсійної теорії.

В практиці життєдіяльності людина використовує чимало різноманітних методів пізнання: індуктивний, дедуктивний, аналітичний, синтетичний, методи абстрагування, аналогії, моделювання, узагальнення, експерименту та інші. Всі ці методи певною мірою використовують при проведенні екскурсій. В процесі екскурсійної діяльності метод є основою отримання нових знань і формуванні моральних якостей людини. В кожному конкретному випадку вибір методу відбувається довільно. Між тим, оптимальний вибір визначається тим, що обраний метод повинен забезпечувати досягнення мети з найбільшою ефективністю й найменшими витратами ресурсів.

В екскурсіях до таких ресурсів відносять:

- словесний матеріал (розповідь),
- об'єкти, що демонструють (показ),
- транспортні засоби,
- робочий час екскурсовода.

Екскурсійний метод є основою екскурсійного процесу і являє собою сукупність способів і прийомів повідомлення знань. Основу такої сукупності становлять:

- наочність;
- обов'язкове поєднання двох елементів – показу і розповіді;
- оптимальна взаємодія трьох компонентів – екскурсовода, екскурсійних об'єктів і екскурсантів;
- рух екскурсантів (моторність) за певним маршрутом з метою вивчення об'єктів у місці їх природного розташування.

Комплексний характер екскурсійного методу реалізується, завдяки дії механізмів повідомлення знань екскурсоводом і засвоєння цих знань екскурсантами.

Серед **методів навчання**, запозичених екскурсознавством у педагогіки, можна назвати: словесні, наочні і практичні методи. В розповіді екскурсоводи використовують вербальні методи, усний виклад матеріалу, бесіда, пояснення, переказ змісту певного літературного джерела, пояснювальне читання.

У значній частині показу використовують наочні методи:

- демонстрація об'єктів, що вивчаються, в природі або на зображеннях;
- практичні методи – самостійна робота екскурсантів над засвоєнням матеріалу, огляд об'єктів тощо.
- Сприйняття екскурсійного матеріалу ґрунтується на поєднанні трьох видів психічних процесів:
 - пізнавальних (відчуття, мислення, уява),
 - емоційних (переживання),
 - вольових (зусилля для утримання уваги, активізація роботи пам'яті).

Екскурсійна методика використовує різноманітні засоби активізації сприйняття матеріалу, ґрунтуючись на використанні здобутків методів психології.

Велику роль у цьому відіграють різноманітні **форми розповіді**.

Одна з них – проблемний виклад матеріалу: екскурсовод ставить питання, яке потребує вирішення, і залучає екскурсантів до пошуку необхідної відповіді.

Інший спосіб – **перехід у розповіді від монологу до діалогу**.

У екскурсійній практиці широко використовується аналогія – загально-науковий метод, який передбачає активізацію різноманітних асоціацій екскурсантів.

Використовуючи **індуктивний метод** екскурсовод узагальнює окремі факти і робить висновки на основі викладеного матеріалу, просуваючись від конкретного до загального, від одиничних фактів до загального висновку.

Використовуючи **дедуктивний метод**, він розвиває думку від загального до конкретного і за допомогою аргументів доводить тезу, висунуту на початку.

Індуктивний і дедуктивний методи пізнання мають таке саме значення для методики, як аналіз і синтез. Однак, є суттєва різниця у їх застосуванні. Якщо індукція і дедукція активно використовуються в розповіді, то аналіз і синтез активно застосовують в тій частині екскурсії, яка отримала умовну назву «показ».

Сутність екскурсійного аналізу передбачає детальне дослідження об'єкта шляхом його уявного поділу на частини з виділенням їхніх ознак, що спрямоване на формування поняття про навколишнє середовище.

З-поміж видів **екскурсійного аналізу** розрізняють:

- мистецтвознавчий;
- історичний;
- природничо-науковий;
- виробничо-економічний.

У взаємовідносинах з аудиторією екскурсовод використовує методи педагогічного впливу, які ґрунтуються на дидактичних принципах (науковість, ідейність, зв'язок з життям, доступність, системність, дохідливість і переконливість). Ними визначаються зміст, організація і методика навчання

екскурсантів, незалежно від складу учасників екскурсії – діти чи дорослі. Таким чином, екскурсійний метод є основою екскурсійного процесу і являє собою органічну єдність механізмів повідомлення знань екскурсоводом і засвоєння цих знань екскурсантами.

Класифікація та етапи створення екскурсії

Важливим для засвоєння основних практичних навичок створення нових екскурсій є розуміння класифікації екскурсій як таких.

За науковою теорією Б. Ємельянова, **екскурсії класифікують:**

- за змістом (оглядові, тематичні, навчальні);
- за складом і кількістю учасників (індивідуальні, колективні, для місцевого населення, туристичні, для дорослих та школярів, з урахуванням особливостей сприйняття);
- за місцем проведення (міські, заміські, виробничі, музейні, комплексні);
- за способом пересування: пішохідні, транспортні, що складаються з двох частин (аналіз екскурсійних об'єктів на зупинках і розповідь матеріалу в дорозі, пов'язаного з об'єктами дослідження);
- за формою проведення (екскурсія-масовка, екскурсія-прогулянка, екскурсія-лекція, екскурсія-концерт, екскурсія-постанова);
- за тривалістю.

За змістом екскурсії поділяються на оглядові (багатопланові), тематичні. Оглядові екскурсії, як правило, розкривають декілька тем, тому їх ще називають багатоплановими. Використовується при цьому сучасний та історичний матеріал. Ґрунтується така екскурсія на показі різноманітних об'єктів (пам'яток історії і культури, будинків і споруд, природних об'єктів, місць відомих подій, промислових і сільськогосподарських підприємств тощо). Це дає загальне уявлення про місто, край, регіон, державу в цілому. **Хронологічні рамки** такої екскурсії – час існування міста/туристичного центру з першої згадки про нього до сьогодення і на майбутнє – перспективи розвитку.

Оглядові екскурсії мають свої особливості. На відміну від тематичних, формулювання теми в оглядових екскурсіях пов'язане із певною складністю. Незалежно від місця, де їх готують і проводять, оглядові екскурсії практично подібні між собою, насамперед за своєю структурою. У кожній із них висвітлюється декілька підтем (історія міста, стисла характеристика промисловості, науки, культури, освіти тощо). У той же час в оглядових екскурсіях є свої відмінні риси, які пояснюються тими особливостями в історичному розвитку, що властиві визначеному місту, області, краю. Наприклад, військово-історична підтема є присутньою в оглядових екскурсіях тих міст і областей, на території яких відбувалися військові бої. Літературні підтеми включаються в оглядові екскурсії міст, пов'язаних із життям і діяльністю письменників, поетів та ін.

Екскурсія може розглядатися як форма **учбової роботи** для різних груп екскурсантів. Це може бути:

- **екскурсія-консультація**, яка дає наочні відповіді на питання екскурсантів, служить одним з видів підвищення кваліфікації;
- **екскурсія-демонстрація** - це найбільш наочна форма ознайомлення групи з природними явищами, виробничими процесами і т. д.;
- **екскурсія-урок** є формою повідомлення знань відповідно до учбової програми того або іншого учбового закладу;
- **учбова екскурсія** (для спеціальної аудиторії) є формою навчання і підвищення кваліфікації екскурсійних працівників;
- **пробна екскурсія** є завершуючим етапом індивідуальної роботи з підготовки і проведення екскурсій, форму перевірки знань у студентів або працюючих екскурсоводів при підготовці ними нової екскурсійної теми;
- **показова екскурсія** - це форма учбової екскурсії, що ставить за мету показати зразок того або іншого методологічного прийому на конкретному об'єкті, розкрити певну підтему і т. д.;
- **рекламна екскурсія**.

Слід відмітити, що тематичні екскурсії того чи іншого виду рідко існують ізольовано друг від друга. Наприклад, історичний матеріал використовується в екскурсіях на архітектурно-містобудівні теми; елементи природознавчих екскурсій знаходять місце в екскурсіях майже кожної групи тематичних екскурсій.

Зміст залежить від конкретних умов проведення екскурсії, від ресурсів пізнавального плану того або іншого міста або регіону.

Створення **екскурсійного продукту** – складний процес, що потребує активної участі менеджерів та екскурсоводів. Зміст майбутньої екскурсії, її пізнавальна цінність прямо залежить від їхніх знань, компетентності, рівня практичного досвіду, засвоєння ними основ педагогіки і психології, уміння вибрати найбільш ефективні засоби і прийоми впливу на екскурсантів.

У процесі **підготовки екскурсії прийнято виділяти низку послідовних етапів**, що розміщуються у визначеному порядку:

1. Визначення мети і завдань екскурсії.
2. Вибір теми.
3. Добір літератури й упорядкування бібліографії.
4. Визначення джерел екскурсійного матеріалу. Знайомство з експозиціями і фондами музеїв по темі.
5. Добір і вивчення екскурсійних об'єктів.
6. Складання маршруту екскурсії.
7. Об'їзд або обхід маршруту.
8. Підготовка контрольного тексту екскурсії.
9. Комплектування «портфеля екскурсовода».
10. Визначення методико-технологічних основ проведення екскурсії.
11. Складання індивідуального тексту екскурсії.
12. Затвердження екскурсії як турпродукту туристичної фірми.

«Портфель екскурсовода» – умовна назва комплекту інформаційних матеріалів, які використовуються екскурсоводом в кодї екскурсії. Зовнішній вигляд - папка, портфель.

Призначення «портфеля екскурсовода»:

- заповнити прогалини у зоровому ряді, або показати первісний вигляд об'єкта;
- показати фотографії людей, які мали або мають відношення до об'єкта;
- показати копії документів (справжніх), рукописів;
- дати зорове уявлення про рослини, мінерали тощо.

До «портфеля екскурсовода» включаються мапи, схеми, малюнки, зразки продукції промислових підприємств, гербарії та ін. **Зміст** «портфеля» диктується темою екскурсії. Кількість наочних матеріалів не повинна бути великою, щоб не відволікати екскурсантів від огляду наявних об'єктів. Матеріали повинні бути виразними і якісними. До кожного експоната, входить у «портфель» додається анотація (іноді наклеюється на звороті), коротка довідка. У підборі наочних матеріалів до «портфеля» можуть надати допомогу музеї, виставки, архіви, науково-дослідні установи.

Способи показу наочних матеріалів:

- ілюстративний (розповідь супроводжується показом наочностей),
- коментар (показ наочностей передує розповіді),
- спосіб контрасту (фотографія показується для того, щоб показати екскурсантам, як змінилися місце або об'єкт).

Методичні прийоми та техніка використання наочних матеріалів «портфеля екскурсовода» ретельно продумують.

Під час розробки кожного з етапів необхідно дотримуватися певних вимог, котрі впливають на ефективність екскурсії. Робота над екскурсією вважатиметься завершеною, коли підготовлено всі необхідні документи.

Методика проведення екскурсій спрямована на те, щоб допомогти екскурсантам легше засвоїти зміст екскурсій.

Робиться це за допомогою методичних прийомів, які діляться на дві групи - прийоми показу й прийоми розповіді, але практика вимагає застосування ще більш складної класифікації методичних прийомів.

Завдання методичних прийомів – забезпечити найкращу дієвість екскурсійного методу повідомлення знань аудиторії. Методичні прийоми можуть бути розглянуті в декількох аспектах: як оптимальний спосіб виконання певних дій; як засіб перетворення пасивного огляду в активне спостереження об'єкта екскурсантами; як основа процесу трансформації усної інформації в зорову; як основа аналізу й синтезу на екскурсії й т.д..

Всі методичні прийоми, правильне використання яких становить одну з **основ професійної майстерності екскурсовода**, можуть бути по своєму призначенню підрозділені в такий спосіб:

- прийоми безпосереднього ведення екскурсії (показ і розповідь);
- прийоми, спрямовані на створення умов для ефективного проведення екскурсії.

Знайомство екскурсовода з групою

Екскурсовод прийшов на призначене місце о 12 годині дня.

Відбувається перше знайомство, від нього багато в чому залежать подальші контакти екскурсовода з групою.

Спершу він привітався з усіма присутніми, назвав своє ім'я та ім'я свого помічника, який поміг йому зібрати групу екскурсантів та звірити чи всі присутні. Після екскурсовод дохідливо нас зорієнтував по маршруту, який ми відвідаємо.

Важливо, щоб із самого початку екскурсовод підкорив свої дії сталим правилам спілкування із групою. Екскурсанти поступово замовкають і їхня увага перемикається на екскурсовода.

Перевірка екскурсоводом необхідної документації

Перевірка екскурсоводом наявності всієї необхідної документації для проведення екскурсії: затверджена методична розробка екскурсії; затверджена схема пішохідного руху маршруту групи; матеріали «портфеля екскурсовода»; договір на екскурсійне обслуговування; список екскурсантів, завірений печаткою організації, яка замовила екскурсійне обслуговування.

Розміщення групи біля об'єктів

При розробці екскурсії, визначається кілька варіантів розміщення групи для спостереження екскурсійного об'єкта. Робиться це на той випадок, коли місце, визначене методичною розробкою, зайнято іншою групою або коли сонячні промені світять в очі, заважаючи оглядати об'єкт. У жаркий час використовують можливості для розташування груп у тіні. На випадок дощу передбачається варіант розміщення екскурсантів під дахом, під кроною дерев. Методика вимагає, щоб для огляду об'єкта було обрано кілька точок спостереження: далека, якщо об'єкт показується разом з навколишнім середовищем або іншими об'єктами; ближня, якщо аналізуються окремі деталі будинку, спорудження, місцевості, об'єкта природи. При одночасному розташуванні декількох груп в одного об'єкта між ними повинна бути збережена така відстань, щоб один екскурсовод своєю розповіддю не заважав іншому, щоб одна група не заслоняла інший об'єкт спостереження.

Пересування екскурсантів від певного об'єкту до наступного, заздалегідь прокладеним маршрутом, пересування екскурсантів здійснюється тільки групою. Важливо, щоб група не розтягувалася: відстань між її головною частиною й тими, хто йде останніми, не повинна перевищувати 5-7 метрів. Темп руху групи залежить від її складу, рельєфу місцевості, небезпечних зон та ін.

Місце екскурсовода – попереду групи. Група не розтягувалась, тримались всі поряд. У пішохідній екскурсії темп руху екскурсантів був неквапний, хоча об'єкти розташовані були один від одного на досить великій відстані, але екскурсовод вміло та захоплююче пояснював екскурсію так, що ми за цей час були вже на місці наступного об'єкту

Дотримання часу, відведеного на екскурсію й розкриття окремих підтем Точний час, відведений на розкриття кожної підтеми, вказаний у методичній розробці. Нерідко екскурсія з причин, що не залежать від екскурсовода, значно скорочується за часом. Причиною тому є тривалі збори групи, запізнення та ін.

В екскурсовода залишається один вихід – скорочувати час, відведений на розкриття теми. Робити це треба, зберігаючи все головне в темі екскурсії.

Зупинка для короткотривалого відпочинку екскурсантів Зупинка для екскурсантів робиться на той випадок, якщо група втомилася, змерзла або зголоділа. Така зупинка або ж перерва триває не більше 15 хвилин.

Приєм зорової реконструкції (відтворення).

Термін «реконструкція» означає відновлення первинного вигляду (зовнішності) чого-небудь по залишках або письмових джерелах. Суть прийому полягає у тому, що словесним шляхом відновлюється первинна зовнішність історичної будівлі. Екскурсовод робить це, спираючись на зорові враження екскурсантів. Приєм широко використовують при показі пам'ятних місць, де проходили військові битви, народні повстання, страйки, революційні маївки, мітинги і інші події. Сюди ж відносять місця, пов'язані з життям і діяльністю державних діячів, відомих письменників, учених, композиторів, художників. Завдання вказаного прийому дати екскурсантам можливість «зорово» відновити пам'ятне місце, будівлю, споруду в їх первинному вигляді, історичну подію, яка відбулася на даному місці. Успіх використання прийому зорової реконструкції залежить від ступеня підготовленості екскурсовода. Компетентність його дозволяє не тільки переконливо розповісти екскурсантам про подію, але і дати зорове уявлення про нього.

Професійна майстерність екскурсовода

Професійна майстерність екскурсовода - це особливий вид мистецтва, що побудований на активному використанні й умілому сполученні показу й розповіді; участі в процесі сприйняття взаємодії таких компонентів, як екскурсовод, екскурсант і екскурсійні об'єкти; застосуванні методичних прийомів ведення екскурсії; володінні специфічними вміннями й навичками, властивої даної професії. Цій майстерності вчать в більше досвідчених фахівців, у самих себе в ході практичної діяльності.

Майстерність екскурсовода невід'ємна від володіння основними положеннями екскурсійної теорії й методики і їхнє постійне використання.

Екскурсовод повинен мати бажання працювати з людьми, постійно поповнювати й удосконалити свої знання, вивчати запити й інтереси аудиторії, проявляти високу культуру, любити свою справу. Адже екскурсовод – центральна фігура екскурсії.

Детальне знання екскурсії, що подається, маршрутів і тематики різноманітних асортиментів екскурсійного продукту, методики й техніки проведення екскурсій і обслуговування екскурсантів – **основа професійної підготовки екскурсовода.**

Екскурсовод повинен:

- проводити екскурсії на високому якісному рівні, відповідно до тексту екскурсії й технологічною карткою;
- готувати тексти, технологічні карти й інші матеріали;
- регулярно обновляти дані й вчасно вносити зради в текст екскурсії;
- розробляти й освоювати нові теми й маршрути екскурсій;
- постійно підвищувати свій науковий, культурний рівень та професійну майстерність;
- брати участь у роботі методичних розділів і творчих груп;
- прослуховувати інших екскурсоводів на маршруті, рецензувати тексти екскурсій;
- брати участь у підготовці нових екскурсоводів, спілкуванні й розширенні досвіду екскурсійної роботи;
- пропагувати екскурсії;
- дотримуватися маршруту екскурсії, забезпечувати безпеку екскурсантів;
- дотримуватися норм оформлення документів на екскурсійне обслуговування;
- удосконалити особистий імідж і сприяти формуванню позитивному іміджу підприємства, де він працює.

Практична робота 15.05.20., 22.05.20. Розробка концепції екскурсії

Зверніть увагу, практична робота розрахована на 4 години, тобто 2 пари аудиторних зять.

Дотримуючись наступного плану розробіть концепцію екскурсії.

Звертаю Вашу увагу на те, що екскурсія має бути мистецькою:

- відвідування музею, галереї, театру, арт-заходу;
- місць, пов'язаних із життям і творчістю митців (письменників, художників, композиторів);
- локацій, які пов'язані із певними творами мистецтва (зображені на картині, описані в літературному творі, пов'язані із написанням музичного твору).

Фантазуйте, може вигадаете щось цікавіше☺

Методичні рекомендації для підготовки до практичної роботи

Етапи підготовки екскурсії:

1. Визначення мети і завдань екскурсії.
2. Вікова група на яку розрахована екскурсія.
3. Вибір теми.
3. Добір літератури й упорядкування бібліографії (онлайн джерела).
5. Добір, вивчення і опис екскурсійних об'єктів.
6. Складання маршруту екскурсії.
7. Об'їзд або обхід маршруту (це пропускаєте, якщо зараз не маєте такої можливості).

11. Складання індивідуального тексту екскурсії – цей пункт найголовніший !!!ЗВЕРНІТЬ НА НЬОГО ОСОБЛИВУ УВАГУ!!!

Усі зазначені пункти мають бути висвітлені у практичній роботі.

Технічні вимоги: обсяг 5-7 друкованих аркушів (текст набраний у Word, формат А4, гарнітура TimesNewRoman, розмір 14, міжрядковий інтервал 1,5 (поля сторінок: ліве – 2 см, праве – 2см, верхнє та нижнє – 2 см), абзац 1,5.).